

А. Лебідь

**ОСОБЛИВОСТІ ПОСТАНОВКИ «ЕДИП-ЦАР» (1918)
У РЕЖИСУРІ ЛЕСЯ КУРБАСА ТА ЇЇ АКТУАЛЬНІСТЬ
ДЛЯ СУЧАСНОГО ТЕАТРАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ**

A. Lebed

**FEATURES OF THE PRODUCTION OF "OEDIPUS THE KING" (1918)
DIRECTED BY LES KURBAS AND ITS RELEVANCE
FOR THE MODERN THEATRE PROCESS IN UKRAINE**

Серед постановок легендарного режисера-реформатора Леся Курбаса вистава «Едип-цар» (1918 рік) стала не лише театральним експериментом, а й важливою віхою в розвитку української режисури. Варто зазначити її принципові характеристики — умовність, монтажність, наявність пластичної експресії, характерний сценографічний символізм, особливо підкреслене звернення до міфу та широке осмислення суспільних катаклізмів — все це залишається актуальним для сучасного українського театру, що натхненно шукає нові форми виразності та способи виставити мовою мистецтва важливі суспільні питання, і особливо під час війни.

Вистава «Едип-цар» стала не просто ще однією відомою театрознавству інсценізацією античної трагедії, а справжнім маніфестом нового, синтетичного театру. Через цей театр Лесь Курбас прагнув відобразити складність та трагізм епохи. Тобто ми можемо стверджувати, що Лесь Курбас, виходячи за межі традиційного реалізму, зумів створити виставу, що поєднала елементи одночасно і давньогрецької трагедії, і символізму, певні ознаки експресіонізму та елементи біомеханіки, демонструючи таким чином синтетичність театру як принцип режисури. Тобто цей підхід у нього базувався на умовності, певній монтажності, справжній пластичній експресії та не лише став новаторським для свого часу, але й залишається актуальним для тих, хто шукає шляхи оновлення сценічної мови.

Доказом того, що однією з ключових особливостей постановки Леся Курбаса була синтетичність театру як принцип режисури, є той факт, що через зазначені елементи створив багатовимірний театральний простір. Можна стверджувати, що цей підхід резонує із сучасним українським театром, який також тяжіє до синтезу мистецтв. У виставах сьогодення активно використовуються відеопроєкції, пластика, музика, перформативні практики.

Постановка «Едип-цар» Леся Курбаса стала маніфестом нового, синтетичного театру, що прагнув відобразити складність та трагізм епохи. Ми бачимо, що Лесь Курбас, виходячи за межі традиційного реалізму, створив виставу, де розкривав форму, що базувалася на умовності, монтажності, пластичній експресії та символічній сценографії й акцентувалась увагу на метафоричному мисленні та умовності театру, відходячи від натуралізму й використовуючи символічні жести та узагальнені пластичні форми.

Подібний підхід спостерігається і в сучасному українському театрі, де режисери активно працюють з умовністю, метафоричним мисленням та гіпертрофованими сценічними образами як у традиційних формах театального дійства, так і в театрах-лабораторіях і перформативних експериментальних практиках.

Постановка Леся Курбаса «Едип-цар» з'явилася в часи політичної нестабільності та національного пробудження в Україні. І це відобразилося в темі лідера, який шукає правду, але стає жертвою власного вибору. Порівнюючи із сьогоденням — сучасний

український театр також порушує подібні питання, але вже через осмислення війни, проявляючи кризи влади, порушуючи питання пошуку ідентичності та історичної пам'яті.

Важливу роль відігравала у виставі новаторська сценографія, що була створена художником Анатолієм Петрицьким. Оформлення було з геометричними, навіть узагальненими декораціями, які нагадували собою за стилістикою конструктивістські композиції. Ця сценографія стала важливим засобом вираження ідеї постановки Леся Курбаса.

Як режисер, Лесь Курбас прагнув через використання синтезу створити багатовимірний театральний простір, де кожен елемент — від важливої йому акторської гри до загального сприйняття сценографії — все разом працювало б на розкриття загальної ідеї. Варто ще раз підкреслити, що у виставі активно використовувалися музика, пластика, ритм. Це створювало ефект поліфонії та підсилювало емоційний вплив на глядача.

Нині в Україні також активно використовуються мінімалістичні, символічні або навіть абстрактні сценографічні рішення ніби продовження розпочатого Лесем Курбасом руху, але закладаючи свої актуальності теми та контекст.

Фізичний театр та пластика відігравали важливу роль у виставі Леся Курбаса. дозволяли акторам передати емоції та переживання персонажів через рух та жест. Можна стверджувати, опираючись на таких дослідників творчості Леся Курбаса, як кандидатка мистецтвознавства, авторка книги «Березільська культура» Наталя Єрмакова, докторка мистецтвознавства, театрознавиця й авторка книги «Лесь Курбас: репетиція майбутнього» Неллі Корнієнко та інших провідних фахівців, що Лесь Курбас вправно й сміливо експериментував із динамічним ритмом та монтажною структурою вистави, використовуючи короткі епізоди, що змінювалися в швидкому темпі, настільки швидкому, що це створювало ефект кінематографічного монтажу. Ця техніка широко використовується в сучасному українському театрі, зокрема в документальному театрі та постдраматичних виставах. Актори в постановці «Едип-цар» працювали через узагальнені рухи, майже ритуальну ходу, навіть певну статичність поз, що певною мірою є спорідненим із сучасними тенденціями фізичного театру.

Важливим є і використання міфу, але не як просто приводу для постановки, а як універсальної моделі осмислення сучасності. Цей прийом також є актуальним. Оскільки й сучасні українські режисери також звертаються до міфологічних структур для аналізу сьогодення. У постановці «Едип-цар» Лесь Курбас осмислював міф про Едипа як вічний сюжет про долю людини, що протистойть невідворотному.

Підсумовуючи вище згадане, встановлено, що Лесь Курбас відмовився від натуралізму, зосередившись на метафоричному мисленні та умовності театру. Актори в його постановці використовували символічні жести, гіпертрофовані пластичні форми заради вибудови узагальнених образів, через які відображались не лише індивідуальні переживання персонажів, але й загальнолюдські конфлікти. Звичайно, що подібний підхід спостерігається і в сучасному українському театрі, де режисери активно використовують метафори та символи для розкриття складних тем.

Постановкою «Едип-цар» Лесь Курбас здійснив вплив і на подальшу акторську техніку: Він вимагав від акторів не лише емоційного переживання, але й високої технічної майстерності, що, у свою чергу, передбачало володіння тілом, голосом,

ритмом. У виставі Курбаса звукове оформлення відігравало важливу роль, створюючи атмосферу та підсилюючи емоційний вплив на глядача. Він використовував музику, шум, ритмічні звуки, що дозволяло створити звуковий образ епохи. Постановка Леся Курбаса «Едип-цар» стала важливим етапом у розвитку українського театру, вплинувши на формування його естетичних принципів. Сучасні українські режисери, звертаючись до спадщини Курбаса, продовжують його пошуки в галузі сценічної форми та виразності.

С. Гордєєв

**НАРОДНА АРТИСТКА УКРАЇНИ ВАЛЕНТИНА ЧИСТЯКОВА:
ШЛЯХ ДО ВИЗНАННЯ (ДО 125-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)**

S. Gordeyev

**PEOPLE'S ARTIST OF UKRAINE VALENTYNA CHYSTIAKOVA:
THE WAY TO RECOGNITION (TO THE 125TH ANNIVERSARY OF HER BIRTH)**

Валентині Миколаївні Чистяковій (1900–1984) випала принадна доля. Донька соліста Великого театру Миколи Чистякова, вона одержала класичну освіту в московській жіночій гімназії Ю. Деконської, добре знала літературу, музику, живопис, вчилася балету. У 1918 р. разом з батьками В. Чистякова переїхала до Києва. Там вона займалася в хореографічній студії М. Мордкіна, а також паралельно готувалася до вступу до консерваторії. Артистичну кар'єру Чистякова почала в «Молодому театрі», яким керував Лесь Курбас. Їх стосунки, із часом, перейшли від професійних до особистих. У 1919 р. Курбас та Чистякова обвінчалися в Андріївській церкві.

Дебютувала В. Чистякова в «Царі Едіпі» за Софоклом, де зіграла роль однієї з учасниць Хору. За два роки існування Молодого театру, де проходило гранування її неповторного таланту, Чистякова розкрилася як перспективна актриса драматичного театру.

У 1919–1920 рр., під час злиття Молодого театру з Першим державним драматичним театром ім. Т. Шевченка, В. Чистякова з успіхом грає роль Оксани в інсценізації Курбасом «Гайдамаків». Образ шевченківської героїні став її найвищим творчим досягненням раннього періоду, що визначив мистецьке спрямування актриси до ролей героїчного плану.

У 1920–1921 рр. група акторів Першого державного драматичного театру ім. Т. Шевченка, яка раніше належала до Молодого театру, виїздить з Києва до провінції та створює новий театральний колектив на чолі з Л. Курбасом — Київський драматичний театр («Киїдрамте»). Режисер почав доручати Чистяковій великі та головні ролі: Першу відьму в «Макбеті» В. Шекспіра, Нору в «Ляльковому домі» Г. Ібсена, Оришку в «Пошились у дурні» М. Кропницького, Мирандоліну в «Трактирщиці» К. Гольдони та ін.

За короткий строк існування «Киїдрамте» В. Чистякова зіграла п'ятнадцять ролей, що дозволили Л. Курбасу гідно оцінити її яскраву артистичну індивідуальність.

У 1922 р. Курбас заснував театр «Березіль», який у 1926 р. був переведений до Харкова — першої столиці України (у 1935 р. театр отримав назву — Харківський український драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка). В. Чистякова протягом декількох десятиріч стає примадонною березільської трупи (1922–1959). Її мистецтво, яке сформувалося в умовах великої кількості театральних систем, багатогранності художніх напрямів, було визначено створенням свого власного методу роботи над роллю.